

دانشگاه پیام نور

عنوان پایان نامه

عوامل ناکارآمدی مجازات زندان در حقوق ایران

استاد راهنما

جناب آقای دکتر میلانی

استاد مشاور

سرکار خانم دکتر سوهانیان

دانشجو

فاطمه افخمی عقدا

تابستان ۸۹

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۲۵

تقدیم به:

خاک پای پدر صبور روز حجتگشم

قلب مهربان مادرم

چشمان پر از مهر، همسرفداکارم

لطف قلب فرزندان عزیزم

و تمام کسانی که مریاری دادند.

پاسکزاری

بدینوسیله از زحمات فراوان

جناب آقای دکتر میلانی استاد راهنما

و

سرکار خانم دکتر سولیمانیان استاد مشاور

کمال تشکر و قدردانی را دارم و توفیقات روز افزون ایشان را از خداوند منان خواستارم.

چکیده

سال‌ها پیش برای حمایت حقوق انسان‌ها، مجازات‌های بدنی مانند، قتل، قطع عضو و ... از نظام‌های کیفری برداشته شده و مجازات زندان جایگزین آن گردیده است. پس از گذشت مدتی، برای کارایی بهتر زندان اهدافی مطرح گردید. اهداف زندان عبارت بودند از: اصلاح و درمان و باز اجتماعی کردن مجرمان که زندان با این اهداف جدید وارد نظام‌های کیفری گردید.

اما با گذشت چند دهه آسیب‌هایی برای این مجازات مطرح گردید؛ آسیب‌هایی چون فاسد شدن افراد زندانی، پائین آمدن حس مسئولیت، مکانی برای انتقال بیماری‌ها و ... تجربه سال‌ها فرستادن افراد به زندان این آسیب‌ها را به لحاظ علمی اثبات کرده است.

با این وجود، مجازات زندان هم‌چنان برای برخورد با بسیاری از جرایم (اعم از سبک و سنگین) مورد استفاده قرار می‌گیرد به گونه‌ای که اکثر کشورهای جهان با بحران تورم جمعیت کیفری روبه‌رو هستند. اکنون جمعیت زندان‌های ایران سه برابر ظرفیت آن‌ها بوده و قابلیت زندان‌ها برای اصلاح و تربیت زندانیان به علت تراکم بیش از اندازه به شدت مخدوش و محیط زندان را آسیب‌زا کرده است.

از آنجا که این آسیب‌ها بر فرد زندانی، خانواده و نیز جامعه تأثیر می‌گذارد، پس باید برای کارایی هرچه بیشتر زندان کوشید و از مشکلات و معایب آن کاست. زندان یک بد ضروری است و نمیتوان آن را از نظام کیفری حذف کرد، اما می‌توان به کارایی آن افزود.

این پژوهش سعی کرده تا عوامل ناکارآمدی زندان را در دو سیاست جنایی قضایی و تقنینی بررسی کند. زیرا سیاست‌گذاری در این دو حوزه، در هر نظام کیفری دارای اهمیت فوق‌العاده‌ای است. سیاست‌گذاران برای سیاست‌گذاری در این حوزه باید به مشکلات و واقعیت‌های جامعه و نیز دستاوردهای علمی توجه داشته باشند؛ زیرا سیاستی که آن‌ها اتخاذ می‌کنند، پیامدهایی (اعم از مثبت و منفی) در جامعه خواهد داشت.

کلید واژه: کیفر زندان - عوامل ناکارآمدی - حقوق جزا

۱	مقدمه
	فصل اول : مفاهیم ، پیشینه و مبانی مجازات حبس
۵	بخش اول : کیفر حبس : گذشته و حال
۵	مبحث اول : مبانی حبس و طبقه بندی زندان از دیدگاه اسلام
۵	گفتار اول : تعریف حبس
۶	گفتار دوم : انواع حبس
۷	گفتار سوم : علوم اداره زندان
۹	گفتار چهارم : زندان از دیدگاه اسلام و تقسیم بندی زندان از لحاظ فقه امامیه
۱۲	مبحث دوم : تحولات کیفر حبس در ایران
۱۲	گفتار اول : کیفر حبس در دوره مشروطه (۱۳۰۴)
۱۴	گفتار دوم : کیفر حبس در قوانین قبل از انقلاب اسلامی ایران (۱۳۵۲)
۱۴	گفتار سوم : کیفر حبس در قوانین بعد از انقلاب اسلامی ایران
۱۴	الف) مجازات حبس در قانون ۱۳۶۱
۱۵	ب) مجازات حبس در قانون سال ۱۳۷۰ و ۱۳۷۵
۱۷	بخش دوم : انواع زندان و رژیم های مختلف اعمال حبس
۱۷	مبحث اول : انواع زندان در ایران
۱۷	گفتار اول : بازداشتگاه
۱۷	بند اول : بازداشتگاه امنیتی
۱۸	بند دوم : بازداشتگاه موقت
۱۹	بند سوم : بازداشتگاه عمومی
۲۰	گفتار دوم : زندان محکومان
۲۱	بند اول : کانون اصلاح و تربیت
۲۲	بند دوم : زندان بسته
۲۲	بند سوم : مراکز حرفه آموزی
۲۴	گفتار سوم : رژیم های مختلف اعمال حبس

۲۴	بند اول : رژیم حبس مشترک
۲۵	بند دوم : رژیم حبس انفرادی
۲۷	بند سوم : رژیم ابورنی
۲۸	بند چهارم : رژیم تدریجی
۳۰	مبحث دوم : اهداف و کارکردهای حبس
۳۰	گفتار اول: اهداف حبس
۳۰	بند اول : درباره متهمان
۳۰	بند دوم : درباره محکومان
۳۳	گفتار دوم : کارکردهای حبس
۳۳	بند اول : تعیین مرز
۳۴	بند دوم : کارکرد اصلاحی
۳۴	بند سوم : کارکرد کنترل شده
۳۴	بند چهارم : کارکرد حفاظتی

فصل دوم : مجازات حبس : مزایا و معایب

۳۷	بخش اول : بررسی مزایای حبس و نارسایی های فردی و اجتماعی مجازات حبس
۳۷	مبحث اول : مزایا و نارسایی های فردی مجازات حبس
۳۷	گفتار اول : مزایای مجازات حبس
۳۷	بند اول : نسبت به محکوم علیه
۳۸	بند دوم : نسبت به جامعه
۳۹	بند سوم : نسبت به محکوم له
۳۹	گفتار دوم : معضل بهداشت در زندان ها
۴۵	گفتار سوم : تأثیر مجازات حبس نسبت به شخص محکوم
۴۵	بند اول : تأثیرات منفی اخلاقی و اجتماعی مجازات حبس بر افراد
۵۰	بند دوم : تأثیر مجازات حبس نسبت به خانواده محکوم
۵۱	گفتار چهارم : تأثیر مجازات حبس در جامعه
۵۲	بند اول : انتقال فرهنگ مجرمانه به جامعه
۵۲	بند دوم : انباشته شدن نیروی کار جامعه در یک محل و تحمیل هزینه ها بر جامعه

- بند سوم : تکرار جرم ----- ۵۳
- مبحث دوم : نارسائی های اجتماعی مجازات حبس ----- ۵۶
- گفتار اول : تراکم جمعیت کیفری در زندان ----- ۵۶
- گفتار دوم : ناسودمندی زندان و ضعف ارزش های فرهنگی حاکم بر زندان ----- ۵۸
- گفتار سوم : تعارض زندان با اصل شخصی بودن مجازات ها ----- ۵۹
- بخش دوم : سیاست جنایی تقنینی و قضایی ایران در رابطه با مجازات حبس ----- ۶۰
- مبحث اول : کاستی های سیاست جنایی تقنینی ایران در ارتباط با مجازات حبس ----- ۶۰
- گفتار اول : عدم تناسب مجازات در برخی از جرائم ----- ۶۰
- بند اول : جرائم مرتبط با مواد مخدر ----- ۶۱
- بند دوم : قانون تشدید مجازات مرتکبین اختلاس، ارتشاء، کلاهبرداری ----- ۶۳
- بند سوم : سرقت مقرون به آزار ----- ۶۴
- گفتار دوم : جرم انگاری های متعدد و مبهم و کشدار ----- ۶۵
- بند اول : جرم انگاری های متعدد ----- ۶۵
- بند دوم : گسترش قلمرو جرم انگاری از کنش های اجتماعی ----- ۶۶
- بند سوم : عدم رعایت صراحت مقنن در جرم انگاری ----- ۶۷
- گفتار سوم : گسترش دامنه تابعین قانون جزا در خارج از کشور ----- ۶۹
- بند اول : جرائم اتباع بیگانه در خدمت ایران ----- ۶۹
- بند دوم : جرائم ارتكابی ایرانیان در خارج ایران ----- ۶۹
- گفتار چهارم : نقص سیاست گذاری در قانون آیین دادرسی کیفری ----- ۷۰
- بند اول : قرار های تأمین کیفری ----- ۷۰
- بند دوم : ابهام در برخی مواد آئین دادرسی کیفری ----- ۷۵
- گفتار پنجم : مبارزه مقطعی و عدم تجدید نظرخواهی و تعلیق در برخی جرائم ----- ۷۹
- بند اول : مبارزه مقطعی با برخی جرائم ----- ۷۹
- بند دوم : عدم وجود تجدید نظرخواهی در برخی جرائم ----- ۸۰
- بند سوم : ممنوعیت تعلیق و تخفیف در برخی جرائم ----- ۸۱
- گفتار ششم : کاهش سن مسئولیت کیفری ----- ۸۲
- مبحث دوم : کاستی های سیاست جنایی قضایی ایران در رابطه با مجازات حبس ----- ۸۳

گفتار اول : عدم استفاده از اقدامات تأمینی و ترتیبی	۸۳
گفتار دوم : عدم استفاده از تعلیق تعقیب	۸۶
گفتار سوم : کیفرگرایی قضات	۸۶
گفتار چهارم : استفاده به ندرت از تعلیق مجازات و آزادی مشروط	۸۸
نتیجه گیری	۹۱
پیشنهاد ها	۹۴
فهرست منابع	۹۶
چکیده انگلیسی	

مقدمه

- بیان مسئله و اهمیت آن

مطالعات تاریخی حقوق کیفری حاکی از آن است که رایج ترین مجازات در طول تاریخ، سلب حیات، تازیانه و قطع اعضاء بدن بوده است. بدین ترتیب قرن ها، تمامیت جسمانی بزهکار در قالب کیفر، تنبیه می شده است. از حدود دو سده ی پیش به این سو، حبس به عنوان مجازات اصلی، به تدریج، جای کیفرهای بدنی را گرفت. بدین ترتیب حبس تبدیل به ضمانت اجرای کیفری معمول در همه نظام های کیفری داخلی و نیز نظام کیفری بین المللی شد.

زندان با اهدافی چون اصلاح و باز اجتماعی کردن بزهکار، عبرت آموزی، اجرای عدالت یا تشفی خاطر بزه دیده و جامعه، جانشین مجازات های بدنی شد. اما با گذشت سال ها، زندان دچار پیامدهای ناگواری به ویژه در زندان های کوتاه مدت در زمینه بهداشتی (انتقال بیماری های مسری و لاعلاج)، جرم شناختی (تکرار جرم)، خانوادگی (مشکلات اقتصادی، اعتیاد، بیکاری و ...) اجتماعی (ناامنی، انتقال فرهنگ مجرمانه و ...) فردی (طرد اجتماعی و خانوادگی، افسردگی و ...) شد.

در پژوهش حاضر سعی شده، عوامل ناکارآمدی زندان در نظام کیفری ایران بررسی شود. در این پژوهش دو حیطه سیاست جنائی تقنینی و قضائی مورد کنکاش قرار داده شده است. با توجه به اینکه سیاست جنائی تقنینی در هر نظامی دارای اهمیت فوق العاده ای است. زیرا هر قانونی که توسط قانون گذار تصویب می شود، تأثیراتی اعم از مثبت و منفی در جامعه دارد و هیچ قانونی از این قاعده مستثنا نیست.

در اینجا دو سوال مطرح می شود، آیا سیاست جنایی تقنینی در تراکم جمعیت کیفری تأثیری دارد؟ یا نه؟ آیا رابطه ای بین سیاست جنائی تقنینی و تورم جمعیت کیفری است؟ سیاست گذاری در سیاست جنائی تقنینی، امری بسیار مهم و با اهمیت است. زیرا قوانین با جان، مال و آزادی مردم سر و کار دارد، پس باید بسیار دقیق باشد و کمترین میزان خطا و اشتباه در آن نرود و گرنه با توجه به تأثیراتی که هر قانونی در جامعه دارد، پیامدهای آن قانون سال ها در جامعه باقی خواهد ماند.

بدین ترتیب قانون گذار باید تمام تلاش خود را مبذول دارد، که قوانین را با توجه به واقعیت های جامعه و با توجه به پیامدهای آن قانون و با دقت به تصویب برساند و در ضمن قانون گذاری با تأکید به اخلاقیات مردم و فرهنگ سازی و نیز با توجه به مقوله پیشگیری از جرم باشد و از ضمانت اجراهای غیر کیفری نیز غافل نباشد.

همچنین در این پژوهش رابطه سیاست جنائی قضائی با معضل زندان ، مورد بررسی قرار گرفته است .

سیاست جنائی قضائی رابطه تنگاتنگی با جمعیت کیفری دارد و نگرش دادرسان در تورم جمعیت کیفری موثر است . از آنجا که قوه قضائیه وظیفه پیشگیرانه از جرم را دارد ، مسئولیت او بسیار سنگین و خطیر است .

سؤالات مطروحه در این تحقیق عبارتند از:

- سوالات تحقیق

۱. آیا سیاست جنایی تقنینی بر تورم جمعیت کیفری تاثیر دارد؟ چگونه رابطه ای بین آنها برقرار است؟

۲. عوامل ناکارآمدی مجازات زندان در حقوق ایران چیست؟

۳. آیا بین سیاست جنایی قضایی و بحران جمعیت کیفری رابطه ای برقرار است؟ آیا استفاده کم از تعلیق و آزادی مشروط ، کیفرگرایی قضات را نشان میدهد؟

- فرضیات تحقیق

۱. سیاست جنایی تقنینی بر تورم جمعیت کیفری تاثیر دارد.

۲. تعارض زندان با اصل شخصی بودن مجازات‌ها، تراکم جمعیتی کیفری زندان، ناسودمندی زندان، کافی نبودن شمار زندان، ضعف ارزش‌های فرهنگی حاکم بر زندان و ...

۳. اصولاً بین سیاست جنایی قضایی و بحران جمعیت کیفری رابطه ای برقرار است.

۴. دادرسان از آزادی مشروط و تعلیق کم استفاده می‌کنند و این نشان‌دهنده کیفرگرایی قضات است.

- اهداف و کاربردها

۱. با شناخت دلایل تورم جمعیت کیفری و معضلات زندان می‌توان در جهت کاهش این بحران و کارایی هرچه بهتر زندان در زمینه اصلاح و بازاجتماعی کردن بزهکار گامی مؤثر برداشت و راه‌های این مشکل را ارائه داد.

۲. با اصلاح و سیاست‌گذاری دقیق در سیاست جنایی (استفاده از مجازات‌های جایگزین ، رفع ابهامات قانونی ، جرم زدایی ...) میتوان از تورم جمعیت کیفری کاست ، کارایی زندان را افزایش داد ، تورم جرائم را کاهش داده و امنیت اجتماعی ایجاد کرد.

۳. این پژوهش گامی مؤثر در جهت استفاده هرچه بیشتر از دستاوردهای جرم‌شناسی مانند حمایت هرچه بیشتر از بزه دیده ، تعلیق مراقبتی ، تعلیق تعقیب ، تعویق تعقیب ، اقدامات

تامینی... میباید. دستیابی به این هدف ممکن نیست مگر با سیاست گذاری علمی و مناسب در زمینه تقنینی و قضایی.

۴. این پژوهش به قوه قضائیه در راستای جرم زدایی و پیشگیری از جرم، استفاده از جایگزین های اجتماعی و نیز حل بحران تورم جمعیت کیفری زندان کمک شایانی میکند و همچنین دانشگاهیان را با زندان و مشکلات و معایب آن و دلایل ناکارآمدی این مجازات در نظام کیفری ما آشنا میکند و میتوان از آن در جهت آموزش استفاده کرد

- روش تحقیق

این تحقیق به روش کتابخانه ای و بر اثر فیش برداری صورت گرفته است بدین صورت که برای نگارش آن در ابتدا موضوعات اصلی و سپس فرعی با مشورت اساتید محترم راهنما و مشاور مشخص شده است و پس از آن با تهیه منابع و مأخذ معتبر موجود در کتابخانه ها از آن ها تلخیص به عمل آمده و سرانجام از فیش های تهیه شده جمع بندی و نقاط ضعف و قوت نظریات صاحب نظران مشخص گردیده است.

- مشکلات تحقیق

این پژوهش با مشکلات فراوانی رو به رو بوده است اول کمبود منابع، دوم در دسترس نبودن منابع و از همه مهمتر عدم همکاری ارگان هایی که دارای این منابع اندک بوده اند. این مشکلات باعث شده بود که ماه ها وقت صرف به دست آوردن منابع شود.

- سابقه تحقیق

درباره زندان ها و مجازات حبس پژوهش های زیادی در سطح کشور انجام نشده است و این خود ضرورت انجام این تحقیق را روشن می سازد.

- ساختار کلی

این تحقیق دارای دو فصل می باشد. در فصل اول مفاهیم و پیشینه مجازات حبس و تحولات تاریخی آن بررسی شده است، زیرا مخاطب می بایست با کیفر حبس، تاریخچه و انواع آن و... آشنایی مختصری پیدا کند. در فصل دوم مزایا و معایب مجازات حبس و سیاست جنایی تقنینی و قضایی در این خصوص مورد بررسی قرار گرفته است.

فصل اول

مفاهیم، پیشینه

و

مبانی مجازات حبس

بخش اول : کیفر حبس : گذشته و حال

کیفر و مجازات در لغت به معنای عقوبتی است که به کسی که خلاف قانون یا اخلاق یا عرف و عادت رفتار کرده و مرتکب عمل بد شده داده می شود. همچنین می توانیم مجازات را تعریف کنیم به عکس العمل جامعه به صورت رنج و تعبی که به بزهکار اعمال می شود. اصولاً زمانی مجازات واقع می شود که جرمی صورت گرفته باشد و ماده ۲ قانون مجازات اسلامی نیز جرم را چنین تعریف می کند «هر فعل یا ترک فعلی که در قانون برای آن مجازات تعیین شده باشد جرم محسوب می شود» وقتی به تاریخ نگاه می کنیم متوجه می شویم که حتی جوامع ابتدایی زمان های بسیار قبل هم نسبت به جرایم تعریف شده خودشان مجازات خاصی را در نظر می گرفتند. در حال حاضر نیز مجازات ها نقش بسیار مهمی را مخصوصاً در کشورهای جهان سوم بازی می کنند. وقتی صحبت از مجازات می شود عده بسیار زیادی از افراد جامعه و حتی حقوقدانان در ابتدا حبس را به یاد می آورند که یکی از دلایل آن این می باشد که از بدو اسلام تا به امروز به شکل های مختلفی اجرا می شده است و همچنین اگر به قانون مجازات اسلامی نظر کنیم متوجه می شویم که شمار زیادی از مواد قانونی به مجازات حبس اشاره می کنند.

مبحث اول : مبانی حبس و طبقه بندی زندان از دیدگاه اسلام

با عنایت به اینکه در دین مبین اسلام مجازات زندان در موارد بسیار محدودی اعمال می شود و مختص افراد شرور و کسانی است که آبرو و ناموس جامعه را تهدید و به آن تجاوز نمایند یا امنیت و اقتدار نظام اسلامی را به خطر بیندازند، لذا در این مبحث به بررسی انواع زندان در دیدگاه اسلام می پردازیم.

گفتار اول : تعریف حبس

حبس یکی از انواع مجازاتهاست که به موجب آن آزادی محکوم از وی سلب می شود. در فرهنگ معین، حبس به معنای زندانی کردن و بازداشتن آمده است. یا حبس عبارت است از: «سلب آزادی و اختیار نفس در مدت معین یا نامحدود به طوری که در آن، حالت ترخیص وجود نداشته باشد و اگر حالت انتظار وجود داشته باشد آن را توقیف گویند، نه حبس»^۱. با اینکه اصطلاح حبس بارها در قوانین مختلف به کار رفته است و مجازات اکثر جرایم پیش بینی شده در قانون را تشکیل می دهد، قانون گذار تعریفی از آن ارائه نداده است.^۲

۱- محمد جعفر، جعفری لنگرودی؛ ترمینولوژی حقوق؛ انتشارات گنج دانش، چاپ هفتم ۱۳۷۴، ص ۲۰۸.

۲- سید افشین، موسوی ترمتری؛ حبس و توقیف غیر قانونی در حقوق کیفری ایران؛ پایان نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق جزا و جرم شناسی، ۱۳۸۰، ص ۲.

در آئین نامه های اجرایی ۱۳۸۰ و ۱۳۸۴، زندان چنین تعریف شده است: در ماده ۳ آئین نامه مقرر می دارد: «زندان محلی است که در آن محکومین قطعی با معرفی مقامات ذیصلاح قضائی و قانونی برای مدت معین یا به طور دایم به منظور اصلاح و تربیت و تحمل کیفر نگه داری می شوند».

«وانگهی حبس یا مجازات سالب آزادی - که برابر واژه ای لاتین Cimprisonmena , Prison Incacation است و با رویکرد کیفری در اواخر قرون وسطی و آغاز دوران نوزایش وارد ضرابخانه های کیفری ممالک اروپایی شد و حقوق کیفری انقلابی فرانسه به ویژه قانون نامه های ۱۸۰۸ و ۱۸۱۰ ناپلئون بدان رسمیت داد، مجازاتی است که به قصد سلب آزادی فرد مورد حکم قرار می گیرد. حقوقدانان کیفرها را از یک منظر بر اساس لطمه ای که این کیفرها به ارزش های مورد احترام بشر یعنی جان، مال، تمامیت جسمانی و آزادی تن و جسم وارد می کنند به مجازات های سالب حیات نظیر (اعدام)، مالی چون جزای نقدی، بدنی و جسمانی نظیر قطع عضو و سرانجام حبس - که آن را سالب آزادی هم نامیده اند تقسیم کردند»^۱.

گفتار دوم: انواع حبس^۲

۱) بازداشت: نوعی اقدام حفاظتی است که در مورد متهمی که هنوز درباره او تصمیم قطعی و نهایی اتخاذ نشده است اعمال می شود و این نوع حبس به قصد کیفر دادن نیست بلکه یک اقدام احتیاطی است.

۲) توقیف قانونی: در مواردی که قانون معین کرده، یا قبل از دادرسی و تعیین تکلیف درباره متهم از سوی دادگاه، بدستور قاضی تحقیق، و با رعایت ترتیبات قانونی، مقرر و اجراء می گردد، و یا در جریان دادرسی و محاکمه و بدستور دادگاه صورت می گیرد. چنین توقیفی را (اصطلاحاً توقیف احتیاطی)، و یا (بازداشت موقت) می گویند.

۳) حبس کوتاه مدت: در این مورد تعریف جامعی وجود ندارد. انجمن بین المللی حقوق جزا به سال ۱۹۴۸ حبس کوتاه مدت را حبسی می داند که مدت آن از سه ماه تجاوز نکند.^۳

۱- محمدرضا و جوانفر، عباس، گودرزی و بروجردی؛ نارسایی های زندان؛ مجله تخصصی دانشگاه علوم اسلامی رضوی، پاییز و زمستان ۱۳۸۲ ص ۴۳.

۲- اسماعیل، قندور بیجار؛ موقعیت حبس در فقه و حقوق جزای ایران، چاپ سوم، نشر پناه اندیشه، ۱۳۸۷. صص ۱۴۵-۱۳۰.

۳- جاوید، صلاحی؛ پیشین، ص ۱۲۳.

۴) **حبس بلند مدت** : به حبسی اطلاق می شود که در آن مجرم به بیش از یکسال حبس محکوم شده باشد و یا آنکه اگر قبلاً بازداشت بوده ، به هنگام صدور رأی محکومیتش هنوز بیش از یکسال از مدت زندانش باقی باشد.^۱

۵) **حبس ترذیلی** : حبس هایی که از چنان ویژگی ای برخوردار است که برای اصلاح فرد از به رذالت کشیدن او استفاده می کند . رسوا کردن محکوم علیه کیفر خاصی است که همواره در متمین مجازات اصلی ، اعتبار اجتماعی بزهکار را تهدید می کند.^۲

۶) **حبس تکدیبری** : حبسی که برای امور خلافی مقرر شده باشد.

۷) **حبس تعزیری** : حبسی که مدت آن تعیین نگردیده و این امر با صلاحدید حاکم و قاضی شرع می باشد .

۸) **حبس تادیبی** : حبسی که برای جرائم جنحه ای مقرر شده باشد.

گفتار سوم : علوم اداره زندان

کیفردادن خطاکاران و متجاوزین به حقوق دیگران ، از قدیم الایام در جوامع بشری مرسوم بوده است . در جوامع ابتدایی ، مجازات مجرمین به صورت انتقام یا قصاص فردی ، از ناحیه شخص مجنی علیه یا اقوام و منسوبین او اجرا می گردید . به تدریج که اجتماعات بشری پیشرفت نموده و انسان ها به سوی شهرنشینی و تمدن روی آورده اند ، اجرای مجازات کم کم از دست مجنی علیه و کسان او خارج شده و به دست اجتماع نمایندگان آن (دولت) افتاده است وقتی که اجتماعی به نمایندگی از مجنی علیه ، در صدد کیفر دادن به مجرمین برآمد ، کم کم قواعد و ضوابطی برای این کار وضع کرده و آن را از صورت انتقام وحشیانه بیرون آوردند.^۳

زندان در ایران قدمت زیادی دارد ، طبق شواهد تاریخی ، زندان و حتی کیفر حبس - هر چند در مواردی نادر - که از ۵۵۰ سال قبل از میلاد مسیح علیه السلام شروع می شود ، در ایران باستان نیز وجود داشته است^۴ بیشتر مجازات های قدیمی به صورت بدنی از قبیل قطع اعضاء ، اعدام و ... بوده است .

علم اداره زندان ها در سده هفدهم میلادی متولد شد ، زمانی که کلیسا با این نگرش که رفتار و کردار ضد اجتماعی یک گناه است ، معتقد بود که گناهکار از طریق انزوا و ندامت در

۱ - جاوید ، صلاحی ؛ همان ، ص ۱۲۰ .

۲ - محمد علی ، اردبیلی ، پیشین ، ص ۱۷۶ .

۳ - جاوید ، صلاحی ؛ کیفر شناسی ، چاپ پنجم ، نشر میزان ۱۳۸۵ ، ص ۲۷ .

۴ - رضا ، نوربها ؛ زمینه حقوق جزای عمومی ؛ نشر دادآفرین ، چاپ دهم ، تهران ۱۳۸۱ ص ۸۷-۸۹ .

زندان به راه راست آورده میشود. در سال ۳۲۵ میلادی، شورای عالی «کلیسای نیسه» نهادی مذهبی وابسته به کلیسای کاتولیک را برای توزیع غذا و پوشاک میان زندانیان ایجاد کرد. در سال ۸۱۷ میلادی، شورای عالی «کلیسای اِکس U - شاپل» رژیم حبس انفرادی، دادن کار و کتاب به زندانیان و ترتیب ملاقات با آنان را توصیه می کرد.^۱

آقای کیندز «خاستگاه زندان های امروزی را در خانه های کار در سده هفدهم می داند، زمانی که نظام فئودالیسم متلاشی شد و عده ای از دهقانان بیکار شدند مجبور بودند برای زنده ماندن در خانه های کار، کار کنند. در خانه های کار علاوه بر افراد بیکار، مجانین و افراد معلول نگهداری می شدند. در قرن هیجدهم زندان ها و آسایشگاه ها از هم جدا شدند».^۲

جنبش زندان ها در اروپا با ایجاد موسسات مدل زندان در کشورهای مختلف اروپای کاتولیک را به تأثیر کتاب مبیون نسبت می دهند، کشورهای تحت سلطه معنوی پاپ در زمره چنین کشورهایی هستند. مبیون در کتاب خود مخالف انزوای مطلق زندانی است و اصلاحات گوناگونی را در خصوص کار، بهداشت و فضای زندان ها و نیز ملاقات زندانیان پیشنهاد می کند. او ضمن تأکید بر تفاوت میان محکومان، رعایت اصل فردی کردن را به هنگام تعیین مجازات و رژیم اجرای آن نیز توصیه می کند.^۳

جریان جنبش زندان ها، خیلی از کشورهای اروپائی را متأثر کرد، در اسپانیا نیز ویلن چهاردهم زندان مشهور «گاندی» را بنا نهاد، رژیم حاکم در این زندان، انزوا در هنگام شب و کار مشترک در روز بود.

و همچنین تأسیس دارالتأدیب برای زندانیان جوان توسط پاپ «کلمان یازدهم» از سال ۱۷۰۳ میلادی و سپس ایجاد زندان زنان در سال ۱۷۳۵ توسط پاپ کلمان دوازدهم.

جنبش مشابه دیگری در حدود همان زمان در کشورهای پاکستان آغاز شد. از سال ۱۶۰۳ انزوا در هنگام شب، در زندان جدید التأسیس مردان آمستردام اجرا می شد؛ کارگاه های نخ ریزی و بافندگی محکومین و متهمین در شهرهای بسیاری از هلند وجود داشت.

پس از آن نوشته های «جان هوارد» باعث پیشرفت و جهش علم اداره زندان ها شد. جان هوارد در آثار خود طرفدار یک رژیم بهداشتی، انزوای شدید زندانیان بدون این که کامل باشد، کار جدی و کمک معنوی به زندانی بود.^۴

۱- برنارد، بولک؛ کیفرشناسی؛ ترجمه ی علی حسین نجفی ابرندآبادی؛ انتشارات مجد، چاپ پنجم ۱۳۸۵ ص ۲۸.

۲- آنتونی، گیندز، جامعه شناس عمومی؛ نشر نی، تهران ۱۳۸۱، ص ۳۲.

۳- برنارد، بولک؛ پیشین، ص ۳۸.

۴- برنارد، بولک؛ همان، ص ۴۰.

گفتار چهارم : زندان از دیدگاه اسلام و تقسیم بندی آن از لحاظ فقه امامیه

اسلام با هدف پیشگیری از جرم، قانون گذاری کرده است . با کمی توجه به آنچه که اسلام حلال یا حرام کرده است به طور واضح معلوم می شود که همه آن ها با تعدادی مصالح و مفساد پیوند ناگسستنی دارند.^۱

در قوانین کیفری اسلام برای جلوگیری از خلافکاریها و حمایت جامعه در مقابل جرایم از راه های دیگری استفاده شده است و در مواقع ضروری مجازات زندان نیز به عنوان کیفر ثانویه پذیرفته شده است.^۲

نگاهی به قرآن ، سنت و احادیث و روایات نشان می دهد که اسلام مشروعیت زندان را پذیرفته است .

نکته قابل تأمل اینکه پیامبر (ص) از به کار بردن الفاظی چون زندانی و مجرم که دارای بار ارزشی منفی بوده دوری می کرده است ، چرا که کاربرد این الفاظ موجب رواج و عادی جلوه دادن آن ها در سطح جامعه می شود و بنابر این بجای آن از کلمه اسیر استفاده کرده که دارای بار منفی نمی باشد و شاید بر این اساس بوده که کسانی مدعی شده اند که در اسلام مجازات زندان بی سابقه بوده است.^۳

در اسلام هدف از قوانین کیفری دو چیز است :

- نخست : مبارزه با گناه بدون توجه به شخصیت مجرم و با هدف حمایت از جامعه ، و این در جرایمی منظور می شود که کیان اجتماع را با خطر تهدید می نماید و مرتبط با مصالح همگانی باشد ، مانند گناهایی که کیفر آن ها حد است ، که به دلیل اهمیت آن ها ، حاکم هیچ گونه سلطه ای در آن ندارد . در اینجا تا بدان جا پیش می رود که ممکن است مجرم از بین برود .

- دوم : مبارزه با گناه با در نظر گرفتن شخصیت مجرم و این ، در جرایمی است که مشمول عقوبت تعزیر هستند و از نظر اهمیت به درجه ی گناهان مذکور در نوع اول نیستند که در اینجا شریعت، سلطه ی حاکم را گسترش داده و در تعیین نوع کیفر و مقدار آن ، با ملاحظه ی حال مجرم و شأن اجتماعی او دست حاکم را باز گذاشته است.^۴

۱- احمد، وائلی ؛ احکام السجون ؛ ترجمه ی محمد حسن بکایی تحت عنوان احکام زندان در اسلام ؛ دفتر نشر فرهنگ اسلامی ، قم ۱۳۶۴ . ص ۲۰۰ .

۲- گودرزی ، بروجردی و دیگران ؛ نارسایی های زندان ؛ مجله تخصصی دانشگاه علوم اسلامی و رضوی (پائیز و زمستان ۱۳۸۲) ص ۸۴ .

۳- ابوالفضل ، میرمحمدی ؛ زندان و زندانی از دیدگاه اسلام ؛ ترجمه ی ناصر باقری بیدمندی ، انتشارات تبلیغات اسلامی . ۱۳۷۲ .

۴- احمد، وائلی ؛ پیشین ، صص ۲۰۵-۲۰۳ .

حضرت علی (ع) که پایه گذار اندیشه ایجاد زندان اصلاحی در تاریخ بشریت است و تاریخ به خوبی شیوه رفتار آن حضرت را با زندانیان، بیان کرده است. آن حضرت دو زندان به نام های «نافع» و «مخیس» به وجود آورد، که نافع به معنای نفع یعنی ضدضضرر است و «مخیس» یعنی خوار نمودن، نرم کردن و تمرین دادن است، آن حضرت با این نام گذاری برای شخص زندانی ارزش قائل شده و کیفر دادن او بر پایه ی تفکر اصلاحی بوده است.^۱

تاریخ درباره رفتار امام علی (ع) با زندانیان با صراحت بیان شده است. بر اساس اطلاعات موجود در منابع، اجرای عبادت های شرعی، تنظیم برنامه های تہذیبی و آموزشی قرآن، فراگیری، تحصیل، خواندن و نوشتن در دو زندان نافع و مخیس وجود داشته و گویا از جمله برنامه های اجباری بوده است. گفته شده که آن حضرت زندانیان را در صورت ترک شعایر دینی با عصا تأدیب می کرده اند و کسانی را که در اجرای وظایف دینی سستی و اهمال به خرج می دادند تعزیر می فرموده است.^۲

در آثار فقها به تقسیم بندی زندان ها و نحوه نگهداری زندانیان، کمتر توجه شده است اما می توان گفت، زندان ها بر اساس موجبات زندانی شدن به چهار دسته تقسیم شده است:

الف) زندان احتیاطی

این نوع زندان برای نگهداری متهم، پیش از اثبات جرم به طور موقت، برای جلوگیری از فرار یا تأثیرگذاری نامطلوب بر تحقیقات قضایی و همچنین برای کسی به کار می رود که مجهول الحال است و نیکوکاری و بدکاری او ثابت نشده است.^۳

ب) زندان اکتشافی (استبرائی)

برای نگهداری کسی به کار گرفته می شود که مدیون است و حال او از نظر تمکن و ناداری مشخص نیست.^۴ به نظر برخی از فقها، تفاوتی بین این نوع و گونه اول وجود ندارد. هرچند ممکن است گفته شود که اولی در جایی است که بدون مقدمه و بدون اینکه شاکی داشته باشد به کسی مشکوک شوند و او را نگهداری و درباره او تحقیق کنند، اما دومی فرد مدیون یا منسوب به فساد است و با این سابقه دستگیر می شود.^۵

۱- احمد، وائلی؛ همان، ص ۲۴۷

۲- احمد، صادق اردستانی؛ زندان در اسلام، نشر محمد، ۱۳۶۰، ص ۱۱۷.

۳- منتظری، به نقل از احمد وائلی؛ ۱۳۶۴، ص ۹۷-۱۱۳.

۴- منتظری، به نقل از احمد وائلی؛ همان، ص ۹۹

۵- علی، صفاری؛ انواع زندانها و افراد قابل پذیرش در آن ها؛ مجله تخصصی الهیات و حقوق و پژوهش ها شماره ۲۳، بهار ۸۶، ص ۶۴.

ج) زندان حقوقی

یعنی زندانی کردن فرد ، به منظور اخذ یک حق از او که هم شامل حقوق عمومی است و هم حقوق خصوصی . در حقوق عمومی ، مثل کسی که به آزارسانی مردم مشهور باشد ، مانند جاسوسی که حبس می شود تا توبه نماید و در حقوق خصوصی ، مثل کسی که مال یتیمی را غضب کرده یا امینی که در امانتی خیانت کرده است .

د) زندان جنایی

به نظر می رسد منظور ، موردی است که فرد به عنوان مجازات ، حبس می شود . زندان سیاسی نیز جزء زندان جنایی محسوب می شود .^۱

۱- نجم الدین ، طبسی ، حقوق زندانی و موارد زندان در اسلام ؛ ترجمه ی سید محمد علی ابهری و دیگران ، دفتر نشر فرهنگ اسلامی ، قم ، ۱۳۸۲ ، ص ۱۵۶ .